

Milovan RADOJEVIĆ (Podgorica)

DVA ZABRANJENA TEKSTA RADOJA RADOJEVIĆA I DANILA RADOJEVIĆA

Od sredine 60-ih godina 20. vijeka mala grupa crnogorskih intelektualaca digla je glas i javno se suprotstavila preovlađujućoj klimi negiranja crnogorskog kulturnog i nacionalnog identiteta i pored avnojskih rješenja koja su nudila ravnopravan tretman i afirmaciju svih naroda i narodnosti u sastavu socijalističke Jugoslavije. Tada je, po prvi put, koncipiran naučno utemeljen kritički uvid kojim je osporen ideološki motivisan stav o „srpskom“ porijeklu Crnogoraca, čime su se ti intelektualci suprotstavili ne samo konstruktima srpske etnologije i istoriografije, već i zvaničnom stavu crnogorskog političkog establišmenta o ovome pitanju.

Među njima isticali su se Radoje Radojević, Danilo Radojević i Vojislav Nikčević. U početku oni su svoje tekstove objavljivali u crnogorskoj i srpskoj periodici, ali u tim glasilima ubrzo više nijesu mogli ostvariti ravnopravan tretman, što ih je prisililo da traže medije u kojima bi bez diskriminatorskog odnosa isnosili svoje kritičke sudove. U to vrijeme (1968) u Zagrebu je počeo izlaziti časopis „Kritika“ koji je pomenutim crnogorskim intelektualcima otvorio prostor na svojim stranicama. Ovaj dvomjesečnik za kritiku umjetnosti i kulturno-politička pitanja Nakladnog zavoda Matice hrvatske i Društva hrvatskih književnika, koji je uređivao književni kritičar i esejista Vlatko Pavletić, izlazio je sve do oktobra 1971. godine, kada je broj 20 zabranjen i časopis ugašen. Prije broja 20 zabranjen je i broj 18, zbog članka Smiljane Rendić („Izlazak iz genitiva ili drugi hrvatski preporod“).

Zanimljivo je da su braća Radojević, na kraju intenzivne saradnje, poslali Redakciji ovoga časopisa još dva svoja teksta, za posljednji broj. U propratnom pismu Redakciji časopisa „Kritika“ Radoje Radojević je zapisao: „Poštovani druže Uredniče, šaljem Vam rukopis teksta pod naslovom *‘Istina’ Radivoja Šukovića*, kao odgovor na članak Radivoja Šukovića objavljen u nikšićkom časopisu ‘Spone’, broj 5–6 za 1971. godinu, pod naslovom *Neosnovane postavke o jeziku Crnogoraca*. Odgovor nijesam uputio ‘Sponama’ zbog toga što ne očekujem predusretljivost i ravnopravan tretman, a i ne želim da svoje radove objavljujem u njima. Kako su pitanja koja je pokrenuo Radivoje Šuković od interesa i za hrvatske čitaoce, a direktno je tangirana i sama

‘Kritika’ (pored ‘Matice hrvatske’ i drugih hrvatskih institucija i glasila), odlučio sam da ovaj odgovor ponudim ‘Kritici’. Molim Vas da ga, ako možete, objavite u prvom narednom broju ‘Kritike’. S poštovanjem, Radoje Radojević, Titograd, 25. VIII 1971“.

Povodom svoga teksta, Danilo Radojević zapisao je u dnevniku: „Sredinom juna bio sam uputio književniku Vlatku Pavletiću, glavnom i odgovornom uredniku časopisa ‘Kritika’, moju radnju *‘Mitologija pod plaštom nauke’*. Odgovor od Pavletića dobio sam 28. juna: ‘Dragi kolega, Vaš tekst za ‘Kritiku’ o Jovanu Cvijiću objavit ćemo u jednom od slijedećih brojeva ‘Kritike’, najvjerovatnije u 20. broju. Srdačno Vas pozdravljam’. Docnije sam saznao da je taj broj ‘Kritike’, u koji je unijet i pomenuti moj tekst, bio u štampariji složen, ali je po naredbi vlasti upala policija u štampariju i rasturila slog, pa i moj tekst tako je poginuo. Podignuta je optužnica protiv Vlatka Pavletića. Okružni sud u Zagrebu osudio ga je ‘na godinu i po strogog zatvora zbog krivičnog djela protiv naroda i države’! U presudi stoji, prema interpretaciji lista ‘Vjesnik’: ‘Zloupotrebljavajući svoj ugled znanstvenog i javnog radnika i funkcionera Matice hrvatske, Vlatko Pavletić je, tokom 1971. godine, oko časopisa ‘Kritika’ okupio saradnike na nacionalističko-separatističkoj ideološkoj programskoj osnovi i ustupio im prostor za širenje neprijateljskih teza koje su zapravo bile platforma ‘globalne politike masovnog pokreta’“.

Po istoj odluci suda V. Pavletiću zabranjena je i svaka javna aktivnost i djelovanje na zborovima i u sredstvima javnog informisanja u trajanju od godinu dana. Upravni odbor republičkog Fonda za unapređenje kulturnih djelatnosti Hrvatske ukinuo je ostatak već odobrenih sredstava za 1971. godinu časopisima „Kritika“, „Kolo“, „Dubrovnik“ i „Vidik“. Kako tada nije dospio do javnosti, mnogi saradnici i čitaoci časopisa „Kritika“ bili su uvjereni da zabranjeni broj (20) nije ni štampan. Međutim, on je ipak štampan i ilegalno sačuvan od uništenja, pa je danas prezentovan na internetu.

Saradnja sa časopisom „Kritika“ bila je jedan od povoda da CK SK Crne Gore, već početkom 1972. godine, braću Radojević, Radoja i Danila, i Vojislava Nikčevića osudi i unese njihova imena u tzv. „Bijelu knjigu“ po kojoj im je strogo zabranjeno javno djelovanje i objavljivanje u crnogorskim glasilima.

Predsjednik CK SK CG Veselin Đuranović, u januarskom broju titogradске revije „Ovdje“ (1972), uoči donošenja „Bijele knjige“, osudio je nacionalizam koji se javlja u Crnoj Gori „u velikosrpskom vidu“ i koji osporava nacionalnost Crnogoraca i zaključio da je „za tekovine revolucije i ravnopravnost Crnogoraca ovo trajno opasan vid nacionalizma“. Za ovaj oblik nacionalizma Đuranović kaže da on hipertrofirano ističe zajedničku etnogenezu, zajednički jezik i istorijsku povezanost crnogorskog sa srpskim narodom i

da se tako suprotstavlja revolucionarnim promjenama epohe kapitalizma i socijalizma i tekovinama oslobodilačke borbe crnogorskog naroda. Đuranović, međutim, nalazi da se u Crnoj Gori javlja i drugi oblik nacionalizma, u „uskonacionalističkom, separatističkom vidu“. Definišući bliže ovaj „nacionalizam“, on kaže da je politička suština njegova u prošlosti u platformi „zelenasha“ i djelovanju S. Drljevića i S. Štedimlije, što je značilo – odbijanje ujedinjenja, a kasnije i paktiranje sa fašističkom Italijom; danas je njegova politička suština „u razvijanju antisrpske platforme i savezništvu sa hrvatskim separatističkim nacionalizmom“, nastavlja Đuranović i ističe da nije manje važna borba protiv njega i to iz dva razloga: prvo, što on može biti potencijalno opasan u savezništvu sa hrvatskim separatističkim nacionalizmom i drugo, što svaka provokacija sa ovih pozicija služi kao hrana velikosrpskom nacionalizmu. Svoj stav o „opasnosti“ od „separatističkog vida“ nacionalizma Đuranović je konkretizovao, parafrizirajući „parole“ ovih „nacionalista“: da se Crnogorci „posrbiše“, da se Crna Gora prodaje integracijom i saradnjom sa Srbijom, da treba razdijeliti svu istoriju od dolaska Slovena na Balkan, što će nam pruga Beograd – Bar kad je to „srpska“ pruga. Na kraju on zaključuje da ne treba „čerati vještice“, ali da ne treba ni flertovati sa „vampirima prošlosti“. Đuranović u svome intervjuu nije precizirao na koga je mislio svojim uopštenim osudama, ali je to učinio član CK SK Crne Gore Milo Kralj koji je na sednici CK rekao: „Ne nailazeći na odjek u sopstvenoj sredini i glavnim sredstvima javnog informisanja u Republici, crnogorski separatisti, imena Radojevića i Nikčevića, objavljivali su svoje tekstove u hrvatskim glasilima, gdje su, prema ocjeni tih sredina, nacionalisti imali bitnog uticaja. Izgovor je bio da su za njih glavna sredstva informisanja u Crnoj Gori bila zatvorena. To je, na sreću, bilo tačno. No, valja dodati da osnovna nit razumijevanja između hrvatskih i crnogorskih nacionalista nije bila u običnoj predusretljivosti, već je riječ o tezama na kojima su hrvatski nacionalisti i crnogorski separatisti davno kovali ‘bratstvo’. Ko je imao prilike da osvari uvid u publicističku i političku djelatnost Sekule Drljevića i Save Štedimlije, mogao je lako uočiti oživljavanje nekih njihovih teza u spisima nekolicine crnogorskih separatista“ (Lj. Đikanović: „Povezivanje nacionalista“, *Politika*, br. 20913, Beograd, 25. decembra 1971, str. 6).

U odnosu na orijentaciju malog broja crnogorskih intelektualaca, tokom 60-ih godina 20. vijeka, ka dubljem istraživanju i naučnom fundiranju saznanja o crnogorskoj naciji, komunistički rukovodioci zauzeli su konzervativan stav, proglasivši svako zalaganje za afirmaciju crnogorskih nacionalnih posebnosti – nacionalizmom i separatizmom (od Srba). To su učinili s namjerom da priguše kritičku misao u toj oblasti i onemoguće procese koje bi ona inicirala, a koji bi, kako su to oni videli, mogli opasno ugroziti „brat-

stvo i jedinstvo“ u federativnoj Jugoslaviji. Zadovoljili su se činjenicom da su Crnogorci kroz revoluciju izvojevali naciju i republiku, ali su u isto vrijeme zanemarili realnost u kojoj je njihov narod ostavljen bez svoje feudalne istorije, bez svoga jezika, bez svoje autokefalne pravoslavne crkve, bez svoje književnosti, itd. Ustanovljena je forma bez sadržaja čime je omogućen nastavak procesa asimilacije.

Iz citiranih izlaganja V. Đuranovića i M. Kralja vidi se da su oni u istu ravan, kao ekstremne orijentacije, postavili velikosrpski nacionalizam i tzv. crnogorski „separatizam“, ostavivši sebi prividnu ideološku „sredinu“ iz koje im se činilo da će najobjektivnije suditi, ne prihvatajući činjenicu da je jedna strana u sporu agresor, a druga žrtva, da je s jedne strane imperijalna ideologija maskirana akademskim titulama njenih zagovornika, a sa druge napor pojedinaca da se naučnim metodom bave crnogorskim temama i razotkrivaju nametnute falsifikate srpske historiografije i etnologije.

Osuđujući „separatiste“ kao „antisrbe“, Đuranović i Kralj „otkrili“ su i „ideološko ishodište“ njihovo u djelu Sekule Drljevića i Savića Markovića Štedimlije. Time su prihvatili već formiranu „optužnicu“ u velikosrpskim krugovima, đe su računali na lako dezavuisanje i moralnu osudu svih onih koji se usude da Crnogorce vide kao poseban, autohton narod, tako što će njihove teze „prepoznavati“ kao plagiranje stavova „ratnih zločinaca“ Drljevića i Štedimlije. Međutim, malo precizniji uvid u djelo ovih crnogorskih publicista demantuje pomenutu osudu jer su stavovi Drljevića i Štedimlije podvrgnuti kritičkoj analizi koja je pokazala njihovo nedovoljno razumijevanje suštine istorijskih procesa koji su formirali crnogorski narod i naciju.

Podgorica, avgust 2020.